21

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN 1303-5746

Tayyar ALTIKULAÇ
Hz. Ali ve İlk Mushaf Nüshaları

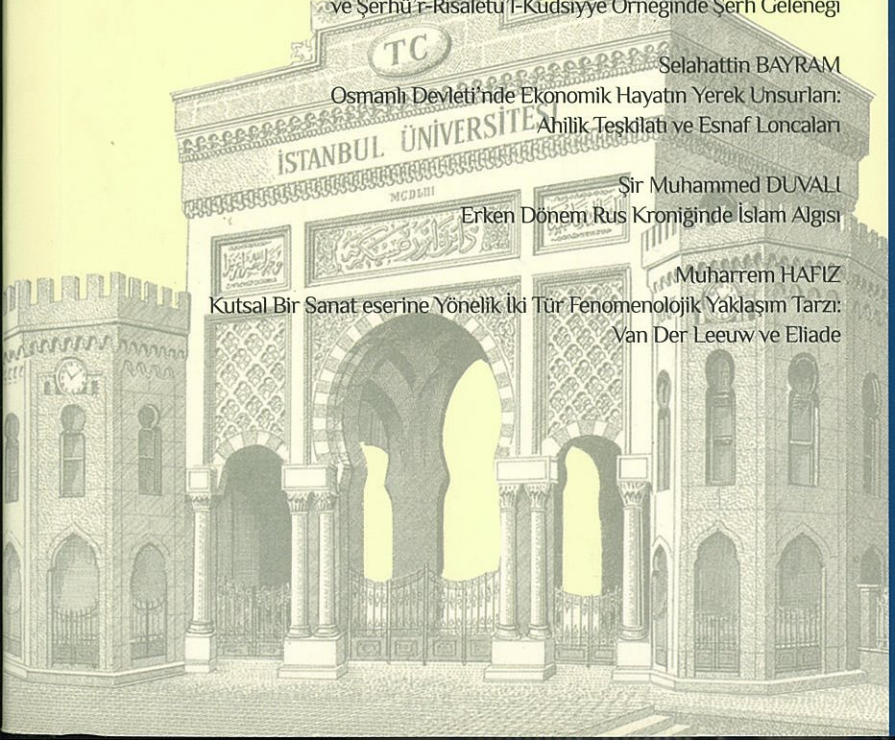
Kerim BULADI
The Importance of Holistic Approach to Understand
The Holy Qur'an and The Relation Between Meaning and Context

Hülya ALPER
XVII. Yüzyıl Osmanlı Düşünce Dünyasında
Bir Gazzali Şarihi Olarak Sadreddinizâde eş-Şirvanî
ve Şerhü'r-Risaletu'l-Kudsiyye Örneğinde Şerh Geleneği

Selahattin BAYRAM
Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerek Unsurları:
Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları

Şir Muhammed DUVALI
Erken Dönem Rus Kroniğinde İslam Algısı

Muharrem HAFIZ
Kutsal Bir Sanat eserine Yönelik İki Tür Fenomenolojik Yaklaşım Tarzı:
Van Der Leeuw ve Eliade

2012

Yıl: 2012 Sayı:21

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
(İÜİFD)

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına Sahibi - Editör / Owner on Behalf of Faculty of Theology of Istanbul University - Editor
Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ
(Dekan/Dean)

Yazı İşleri Sorumlusu / Legal Representative
Prof. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA

Editör Yardımcıları / Co-Editors
Doç. Dr. Nurettin GEMİCİ
Dr. Mustafa İsmail BAĞDATLI

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ
Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ
Prof. Dr. Ömer Mahir ALPER
Doç. Dr. Servet BAYINDIR
Yrd. Doç. Dr. Ramazan YILDIRIM
Dr. Mustafa İsmail BAĞDATLI

Son Okuma / Redaction
Yrd. Doç. Dr. Ali ÖZTÜRK
Arş. Gör. Mustafa ÖZAĞAÇ

Danışma Kurulu / Advisory Board

Abdurrahman ACAR (Prof.Dr.), Rahim ACER (Doç.Dr.), Alparslan AÇIKGENÇ (Prof.Dr.), Muhsin AKBAŞ (Prof.Dr.), Yasin AKTAY (Prof.Dr.), Mehmet AKKUŞ (Prof.Dr.), Halis ALBAYRAK (Prof.Dr.), Recep ALPYAĞIL (Doç.Dr.), Ramazan ALTINTAŞ (Prof.Dr.), Abdüsselam ARI (Doç.Dr.), Ali ARSLAN (Prof.Dr.), Zeki ARSLANTÜRK (Prof.Dr.), Nevzat AŞIK (Prof.Dr.), Muhammed ABAY (Yrd.Doç.Dr.), Mahmut AY (Yrd.Doç.Dr.), İrfan AYCAN (Prof.Dr.), Hidayet AYDAR (Prof. Dr.), İbrahim Hakkı AYDIN (Prof.Dr.), Ömer AYDIN (Prof.Dr.), Yaşar AYDINLI (Prof.Dr.), Osman AYDINLI (Prof.Dr.), Fahamettin BAŞAR (Prof.Dr.), Vahdettin BAŞÇI (Prof.Dr.), İrfan BAŞKURT (Doç.Dr.), Abdülaziz BAYINDIR (Prof.Dr.), Mehmet BAYRAKDAR (Prof.Dr.), Bayraktar BAYRAKLI (Prof.Dr.), M.Faruk BAYRAKTAR (Prof.Dr.), Mürteza BEDİR (Prof.Dr.), Ramazan BİÇER (Prof.Dr.), Nahide BOZKURT (Prof.Dr.), Ömer BOZKURT (Yrd.Doç.Dr.), H.İbrahim BULUT (Doç.Dr.), Mehmet BÜYÜKDERE (Prof.Dr.), Yılmaz CAN (Prof.Dr.), Hasan CİRİT (Doç.Dr.), İsmail ÇALIŞKAN (Prof. Dr.), İlyas ÇELEBİ (Prof.Dr.), Mehmet ÇELİK (Prof.Dr.), Yakup ÇİÇEK (Prof.Dr.), Mehmet DALKILIÇ (Prof.Dr.), Muhsin DEMİRCİ (Prof.Dr.), Kürşat DEMİRCİ (Doç.Dr.), İsmail DEMİREZEN (Yrd.Doç.Dr.), Abdülkadir DONUK (Prof.Dr.), Recai DOĞAN (Prof.Dr.), İbrahim Kafi DÖNMEZ (Prof.Dr.), Ali DURUSOY (Prof.Dr.), Yaşar DÜZENLİ (Prof.Dr.), Feridun M.EMECEN (Prof.Dr.), İzzet ER (Prof.Dr.), Ali ERBAŞ (Prof.Dr.), Hüsamettin ERDEM (Prof.Dr.), Mustafa ERDEM (Prof. Dr.), Necmettin GÖKKIR (Doç.Dr.), Bilal GÖKKIR (Doç.Dr.), Musa Kazım GÜLÇÜR (Yrd.Doç.Dr.), Zekeriya GÜLER (Prof.Dr.), İlhami GÜLER (Prof.Dr.), Sıtkı GÜLLE (Prof.Dr.), Hacı Mehmet GÜNEY (Prof.Dr.), Osman GÜNER (Prof.Dr.), Mevlüt GÜNGÖR (Prof.Dr.), Nasrullah HACIMÜFTÜOĞLU (Prof.Dr.), Abdurrahman HAÇKALI (Prof.Dr.), Ömer Faruk HARMAN (Prof.Dr.), Hüseyin HANSU (Doç.Dr.), Hayati HÖKELEKLİ (Prof.Dr.), Davut HUT (Dr.), M.Zeki İŞCAN (Doç.Dr.), Abdullah KAHRAMAN (Prof.Dr.), İsmail KARA (Prof.Dr.), Mustafa KARA (Prof.Dr.), N.Ünal KARASLAN (Prof.Dr.), Faruk KARACA (Prof.Dr.), Ahmet KAVAS (Prof.Dr.), Mahmut KAYA (Prof.Dr.), Fahri KAYADİBİ (Prof. Dr.), Ziya KAZICI (Prof.Dr.), Imaduddin Khalil (Prof.Dr.), A.Saim KILAVUZ (Prof.Dr.), Recep KILIÇ (Prof.Dr.), Sadık KILIÇ (Prof.Dr.), Celal KIRCA (Prof.Dr.), Abdullah KIZILCIK (Yrd.Doç.Dr.), Ferhat KOCA (Prof.Dr.), Hasan KURT (Prof.Dr.), Saffet KÖSE (Prof.Dr.), Yaşar Abit KOÇAK (Prof.Dr.), Mustafa KÖYLÜ (Prof.Dr.), Zekeriya KURŞUN (Prof. Dr.), Ilhan KUTLUER (Prof.Dr.), Bekir KUZUDİŞLİ (Doç.Dr.), Talip KÜÇÜKCAN (Prof.Dr.), Muhittin MACİT (Doç.Dr.), Yurdagül MEHMETOĞLU (Prof.Dr.), Ahmet Yaşar OCAK (Prof.Dr.), Hakan OLGUN (Doç.Dr.), Mesut OKUMUŞ (Prof. Dr.), Reşat ÖNGÖREN (Prof.Dr.), Hakkı ÖNKAL (Prof.Dr.), Abdülkerim ÖZAYDIN (Prof.Dr.), Tahsin ÖZCAN (Prof. Dr.), Abdurrahman ÖZDEMİR (Doç.Dr.), Metin ÖZDEMİR (Prof.Dr.), Mehmet ÖZDEMİR (Prof.Dr.), Mehmet ÖZKARCI (Prof.Dr.), Mevlüt ÖZLER (Prof.Dr.), Hanefi PALABIYIK (Prof.Dr.), Hüseyin PEKER (Prof.Dr.), Selahattin POLAT (Prof. Dr.), Mehmet Saffet SARIKAYA (Prof.Dr.), Hüseyin SARIOĞLU (Prof.Dr.), A.Nedim SERİNSU (Prof.Dr.), Burhanettin TATAR (Prof.Dr.), Mustafa TAHRALI (Prof.Dr.), Mustafa TEKİN (Doç.Dr.), Nihat TEMEL (Prof.Dr.), Mustafa Zeki TERZİ (Prof.Dr.), Nuri TINAZ (Doç.Dr.), Kasım TURHAN (Prof.Dr.), Süleyman TÜLÜCÜ (Prof.Dr.), Talip TÜRCAN (Prof.Dr.), Osman TÜRER (Prof.Dr.), Mustafa USTA (Prof.Dr.), Mazlum UYAR (Prof.Dr.), Yavuz ÜNAL (Prof.Dr.), İsmail Safa ÜSTÜN (Prof.Dr.), İsmail YAKIT (Prof.Dr.), Ahmet YAMAN (Prof.Dr.), Cafer Sadık YARAN (Prof.Dr.), Metin YASA (Doç.Dr.), Davut YAYLALI (Prof.Dr.), Nesimi YAZICI (Prof.Dr.), Hüseyin YAZICI (Prof.Dr.), Adem YERİNDE (Doç. Dr.), Ramazan YILDIRIM (Yrd.Doç.Dr.), Yavuz YILDIRIM (Yrd.Doç.Dr.), Ali YILMAZ (Prof.Dr.), İsmail YİĞİT (Prof. Dr.), A.İhsan YİTİK (Prof.Dr.), Metin YURDAGÜR (Prof.Dr.), Ahmet YÜCEL (Prof.Dr.), Azmi YÜKSEL (Prof.Dr.).

Dergimizin bu sayısının sponsorluğunu üstlenen
Sn. Emin TAHA'ya ve Taha Kargo'ya şükranlarımızı arz ederiz.

Baskı / Publication
Kardeşler Grup Matbaacılık Reklamcılık San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi Zb:15 Topkapı / Zeytinburnu / İstanbul.

Yönetim Yeri / Administration Place
Baba Hasan Alemi Mahallesi, Horhor Caddesi, Kavalalı Sokak, No:1 A-Blok 34080 Fatih/İstanbul.
Tel: (212) 532 60 20, Faks: (212) 532 62 07, e-posta: ilhdergi@istanbul.edu.tr

İÜİFD yılda iki sayı olarak yayınlanan ulusal hakemli bir dergidir.
İÜİFD'de yayınlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayınlanan yazıların bütün yayın hakları İÜİFD'ye ait olup, yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınamaz.

İstanbul Üniversitesi e-Dergi Sistemi www.iudergi.com
EBSCO HOST
ASOS
tarafından taranmaktadır.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

HZ. ALİ VE İLK MUSHAF NÜSHALARI /
HZ. ALI AND EARLY QURANIC MANUSCRIPTS

Tayyar ALTIKULAÇ
5-26

THE IMPORTANCE OF HOLISTIC APPROACH
TO UNDERSTAND THE HOLY QUR'AN
AND THE RELATION BETWEEN MEANING AND CONTEXT
/ KUR'ÂN'İN ANLAŞILMASINDA BÜTÜNCÜL YAKLAŞIMIN
VE ANLAM-BAĞLAM İLİŞKİSİNİN ÖNEMİ

Kerim BULADI
27-58

XVII. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNCE DÜNYASINDA
BİR GAZZÂLÎ ŞÂRİHİ OLARAK SADREDDİNZÂDE EŞ-ŞİRVÂNÎ VE
ŞERHU'R-RİSÂLETİ'L-KUDSİYYE ÖRNEĞİNDE ŞERH GELENEĞİ /
SADR AL-DİN ZĀDE AL-SHIRWANI AS AN INTERPRETER OF GHAZĀLĪ IN
THE 17TH CENTURY OTTOMAN WORLD OF THOUGHT AND THE SHARH
TRADITION IN THE EXAMPLE OF SHARH AL-RISĀLA AL-QUDSIYYA

Hülya ALPER
59-80

OSMANLI DEVLETİ'NDE EKONOMİK HAYATIN YEREL UNSURLARI:
AHİLİK TEŞKİLÂTI VE ESNAF LONCALARI /
LOCAL ELEMENTS OF ECONOMICAL LIFE IN OTOMAN EMPIRE:
AHI COMMUNITY AND CRAFTSMEN GUILIDS

Selahattin BAYRAM
81-114

ERKEN DÖNEM RUS KRONİĞİNDE İSLAM ALGISI /
PERCEPTION OF ISLAM IN THE EARLY RUSSIAN CHRONICLE

Şir Muhammed DUVALI
115-132

KUTSAL BİR SANAT ESERİNE YÖNELİK İKİ TÜR FENOMENOLOJİK YAKLAŞIM TARZI: VAN DER LEEUW VE ELİADE / TWO KINDS OF PHENOMENOLOGICAL APPOACH TOWARDS A SACRED WORK OF ART: VAN DER LEEUW AND ELIADE

Muharrem HAFIZ
133-154

TOPLANTI, SEMPOZYUM, ÇALIŞTAY / MEETING, SYMPOSIUM, WORKSHOP

EL-MEZHEBU'L-MÂLİKÎ FÎ SİYÂKÂTİHİ'L-MUÂSIRA SEMPOZYUMU
(14-16 Şubat 2012/Fez-Fas)
Mahmut AY
155-158

KİTAP TANITIMI VE TENKİTLER / BOOK REVIEWS

Mehmet Atalay, *Kur'an'a Psikoloji ile Bakmak*,
İstanbul, İz Yayınları, 2012, 310 s.
Ahmet KAYA
159-162

M. Nesim Doru, *Melayê Cizîrî Felsefî ve Tasavvufî Görüşleri*,
Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2012, ss.264.
Ömer BOZKURT
163-167

Hüseyin Hansu, *Mutezile ve Hadis*,
Otto Yayınları, Ankara, 2012, 351 s.
Nilüfer KALKAN
168-171

Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı,
Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul,
1cilt 1. Kitap ve 2. Kitap, Yapı Kredi Yayınları İstan-bul,
1. Baskı 2003, 6. Baskı 2011.
Nurettin GEMİCİ
172-189

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, 21, 81-115

Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları

Selahattin BAYRAM*

Öz

Osmanlı Devletinde esnaf loncaları XIII. yüzyılda ortaya çıkan ahilik teşkilatının bir devamı, ticarî hayatın vazgeçilmez bir parçasıydı. Esnaf sistemi ahilikteki gibi hiyerarşikti; esnaf şeyhi, yiğitbaşı, usta, kalfa ve çırak gibi. Dükkân açma izni yalnız ustaya aitti. Bu yetki ona "beratla" verilirdi. Dükkân sayısını da yine ustalar tespit ederdi. Ticarî ve endüstriyel herhangi bir mesleğe devam etme imtiyazına "gedik" denirdi. Esnaf, esnaf müfettişleri tarafından teftiş edilirdi.

Esnafın özel işleri için toplandığı odaya "lonca" denilirdi. Esnaf şeyhi, aynı zamanda loncanın da şeyhiydi. Sonra yiğitbaşı ve esnaf kâhyaları gelirdi. Yiğitbaşı, ustalar arasındaki disiplin ve organizasyondan sorumluydu. Loncalar, özellikle gediklerin haksızlık olmadan dağıtımına büyük bir özen gösterirdi. Gediklerin en önemlisi bir çeşit imtiyaz ve tekel usulü olan esnaf gedikleriydi. Esnaf gediklerinin işlediklerini başkası işleyemez, sattıklarını başkası satamazdı. Bu kurala uymayanlar cezalandırılırdı.

Osmanlı esnaf sisteminde tekelleşmeye gidilmesi zamanla fiyatların yükselmesine neden oldu. III. Selim döneminde tekelleşme dondurulup tasfiyesine başlandı. II. Mahmut döneminde tasfiye işlemi hızlandı. 1861'de sanat ve ticaretteki tekel usulleri, 1913'te gedik usulü ve 1924'te esnaf birlikleri resmen tarihe karıştı.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, esnaf, lonca, gedik, tekel.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

Abstract

Local Elements of Economical Life in Otoman Empire: Ahi Community and Craftsmen Guilds

The craftsmen guilds in the Ottoman Empire emerged as the continuation of the ahi community that appeared in the 13th century, and developed into an indispensible part of trade. There is a hierarcy in the guild sytem as there was in the ahi community, comprising sheikh of craftsmen, foreman, master, qualified workman, and apprentice. The licence to open and run a shop belonged only to the master. This authority was given to him through a charter. The master also designated the number of shops. The franchise to run any mercantile or industrial profession was called *gedik*, monopoly of trade right. The craftsmen were scrutinized by examiners.

The room in which craftsmen gathered to discuss business and private matters was called *lonca*. Sheikh of craftsmen was also sheikh of the *lonca*, followed by the foreman and the qualified workmen. Foreman was responsible for discipline and organization among the masters. The guild would stay attentive to the fair distribution of *gedik*. The most important of these franchises were those given to craftsmen, which were methods of monopoly and privilege. There were strict rules once the franchise was granted and those who did not follow them were castigated.

Monopolization in the Ottoman craftsmen system gradually led to increase of prices. During the reign of Selim III monopolization was terminated and liquidation commenced, and accelerated during the reign of Mahmut II. Monopolization methods in arts and trade, the *gedik* system, and craftsmen organizations died out in 1861, 1913, and 1924 respectively.

Key Words: Akhi, craftsmen, guild, trade, monopoly.

***

Giriş

Bilindiği gibi Ortaçağ kentlerinde çalışmalarını sürdüren her esnaf dalı kendi aralarında sıkı kurallara bağlı "lonca"lara ayrılmıştı. Bu uygulama ve gelenek, Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıla kadar varlığını korumuştu. Ne var ki Avrupa'da Yeniçağ'ın başından beri büyük gelişmeler olmuş, 1830'dan sonra artık "lonca" sistemi tarihe karışmaya başlamıştı. Bu dönemde Osmanlı Türkiye'sinin geri kalmasının başlıca sebebi sanayi devrimini gerçekleştirememiş olmasıydı. Çünkü geleneksel üretim biçimi

değişmedikçe, onun gerektirdiği örgütlenme modeli de elbette değişemezdi.[1]

Her şeyden önce, loncaların genellikle "esnaf"[2] terimiyle belirtildiğini kaydedelim; ancak Osmanlı Arşiv belgelerinde, örneğin bir zanaatkâr veya bir tüccarın şikâyeti üzerine çıkarılan Padişah emirnamesinde sözü edilen terim için "tâife"[3] kavramının kullanıldığı, nihayet çeşitli mesleklere mensup olanların sıklıkla "ehl-i hırfet"[4] veya "ehl-i sanat"[5] terimleriyle isimlendirildikleri görülmektedir.

Her esnaf kolunun kendine mahsus gelenekleri ve her mesleğin bir pîri vardır. Meselâ Hz. Adem çiftçilerin, Hz. İdrîs terzilerin, Hz. Yûsuf saatçilerin, Hz. Davut demirci ve zırhçıların, Hz. Lokman hekimlerin, Hz. Muhammed tâcirlerin, Hz. İsa seyyahların, Selmân-i Fârisî berberlerin, Ahi Evren debbâğların pîri sayılır.[6]

Ahilik, XIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın başına kadar Anadolu'daki esnaf ve sanatkâr birliklerine verilen bir addır. Ahi kelimesi Arapça kökenli olup sözlük anlamı "kardeşim" demektir. Terim olarak ahilik, belli devrede esnaf ve sanatkâr birliğini ifade eder. Örgüt olarak ahilik, milâdî XIII.yüzyılın ilk yarısından başlayarak XX. yüzyılın başlarına dek Anadolu şehir kasaba ve hatta köylerindeki esnaf ve sanatkârlar kuruluşlarının

---

1 Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, s. 123, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.

2 Arapça kökenli sınıf kelimesinin çoğulu, sözlük anlamı olarak "cins, parça, kısım, sınıf" anlamındadır. Kelime çok nadir olmak üzere tekil durumda "lonca" anlamına gelmek üzere kullanılmaktadır. Evliya Çelebi sürekli olarak esnaf kelimesini kullanarak İstanbul loncalarının dökümünü yapmaktadır. Anlam genişlemesi yoluyla sonunda "lonca üyeleri, zenaatkârlar ve tüccârlar"ı ifade eder hale gelmiştir.(Mantran, Robert, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay- Enver Özcan, s. 327, T.T.K., İstanbul, 1990; Sâmî, Şemseddin, *Kâmûs-i Türkî*, s. 123, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989).

3 Kelime anlamı olarak "halk" ve anlam genişlemesi sonucu "insan birliği, grup, sınıf" anlamındadır. Bu terime çok sayıda atıf Mühimme Defterlerinde yer almaktadır(Mantran, a.g.e., s. 327).

4 Ehl-i hırfet kullanımı için bkz., *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme Defteri* 3, ss. 269, 270, 309, hüküm no: 777, 779, 904.

5 "Hirfet" veya "hiref" ve "sa'nat" kelimeleri anlam bakımından birbirlerine yakındır. "Erbâb-ı hirfet" veya "hiref", "erbâb-ı sa'nat" ve "eshâb-ı hirfet/hiref" lâfızları da kullanılmıştır. Bkz., Kal'a, Ahmet, *İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları-I*, ss.40-41, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1998; Mantran, a.g.e., s. 327.

6 Kal'a, Ahmet, "Esnaf" maddesi, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, s. 423, İstanbul, 1995; Gülerman, Adnan- Taştekil, Sevda, *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, s. 10, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

eleman yetiştirme, işleyiş ve kontrollerini düzenleyen bir kurumdur, diye tanımlanabilir.[7]

Ahiliğin Kökenleri

Araştırmacılar Ahi teşkilâtının kuruluş tarihi hakkında farklı görüşlere sahiptir. Claude Cahen, Anadolu Selçuklu Sultanı İzzeddin Kaykâvus'un(M.1210-1219) Fütüvvet'i[8] esas alan iktisadi bir örgütlenmeye gittiğini ve uygulamanın ilk etkilerini Konya'da gördüğünü belirtmektedir.[9] Mikail Bayram ise, Ahi teşkilatının ilk defa 1205'te Kayseri'de Ahi Evren tarafından kurulduğu, daha sonra söz konusu şahsiyetin Konya'ya giderek Ahileri teşkilatlandırdığı görüşündedir.[10]

Franz Taeschner gibi müsteşrikler de, ahiliğin kaynağının "Fütüvvet"[11] olduğunu, halk arasında "Fütüvvet"in yaygın şeklinin "ahilik"le isimlendirdiğini ifade etmektedir.[12] Ancak ahiliğin, fütüvvetten bir hayli farklı ve Anadolu Türklerine özgü bir kuruluş olduğu fikrini de benimserler. Gerçekten ahi töre ve törenlerini, örgüte giriş kurallarını kapsayan ahi yönetmeliği niteliğindeki eserlere son zamanlara kadar "fütüvvet-nâme" adı verilmiştir.[13]

Ahilikten önceki fütüvvet-nâmelerde nitelikleri anlatılan fütüvvetçilik ahilikten önce ortaya çıkmış bir kuruluştur. Ancak fütüvvetçilik, daha çok kişisel erdemlere ve askerî niteliklere önem verdiği halde ahilik, XIII.yüzyıl başlarında Osmanlıların askerî ve yönetim kuruluşlarını düzene koymasına dek hem esnâf ve sanatkarla korporasyon gibi, hem de dev-

---

[7] Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 3, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1981.

[8] Fütüvvet, mastar anlamında Arapça bir kelimedir. Cömert, yiğit, delikanlı, gözü pek gibi anlamlara gelen "fetâ/فتى" kelimesinden türemiş olup ahlaki ve insani üstün meziyetlerden olan kahramanlık, hak ve hukuka riayet etmek, feragat sahibi olmak, malıyla ve gücüyle başkalarına yardıma koşmak, bağışlayıcı olmak ve nihayet Allah yolunda nefsini hakir görmek gibi anlamlar taşır. Bkz., Bayram, Mikail, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, s.12, Konya, 1991.

[9] Küçükdağ, Yusuf, Anadolu Selçuklu Devletinde Ahi Teşkilâtı, *Osmanlı Öncesiyle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri, 9-10 Mayıs 2002, Bildiriler*, C. I, s. 83, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003.

[10] Bayram, **a.g.e.**, s.82.

[11] Fütüvvetin tarihi evreleri hakkında geniş bilgi için bkz., Bayram, **a.g.e.**, ss.11-33.

[13] Çağatay, **a.g.e.**, s. 3; Ekinci, **a.g.e.**, ss. 18-19; Şeker, Mehmet, *İbn-i Batûta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisâdî Hayatı İle Ahilik*, ss, 71-72, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

letin askerî güçleri yanında, Abbasîler yönetimindeki fütüvvetçiler gibi onlara yardımcı olarak görev yapmış bir kuruluştur.[14]

Amaçtaki bu farklılık teşkilâtlanmada da kendini gösterir. *Kavlî* fütüvvet grubu sanatkarlardan, *seyfî* fütüvvet grubu askerlerden oluşurken, bunların dışındakiler ise *şurûbî* grubu oluşturur.

Ahi birliklerinde ise meslek dallarına göre bir teşkilatlanma vardı. Her şehirdeki değişik meslek[15] gruplarının(saraç, debbağ, terzi, kuyumcu vb.) ayrı birlikleri olmuştur. Bu bakımdan ahiliğin, fütüvvetçiliğin aynısı ve onun bir devamı olduğu söylenemez. Çünkü Ahilik her şeyden önce, fütüvvetçilik meziyet ve sıfatlarını haiz olduktan başka adayın bir meslek ve sanatı olması şartına bağlıdır. Hâlbuki fütüvvetçi olmak için meslek veya sanat sahibi olmaya lüzum yoktur.[16]

Ahi Birliklerinin Yapısı

Ahiliğin asıl amacı, insanların dünya ve ahirette huzur içinde olmalarını sağlamaktır. Ahiler çatışmacı değil, dayanışmacı bir ruh yapısına sahiptir. Zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet, kısaca toplumun bütün fert ve kurumları arasında iyi münasebetler kurarak herkesin huzur içinde yaşamasını sağlamak Ahi birliklerinin başta gelen amacıdır. Toplumda farklı statülerin olmasını normal karşılayan Ahilik, güçlünün zayıfı ezmesine, bir kimsenin haksız kazanç sağlamasına şiddetle karşıdır.[17]

Ahi Teşkilâtının Temel İlkeleri

Ahilik teşkilâtına sadece esnaf, sanatkâr ve meslek sahibi kişilerin kabul edilmesi, bu kurumun temel ilkelerinden biri olmuştur. Ancak Ahi Fütüvvet-namelerinin bazılarında, esnaf, sanatkâr ve meslek sahiplerinin

---

[14] Çağatay, a.g.e., ss. 3-4.

[15] Selçuklular döneminde yüzden fazla meslek gurubu tespit edilmiştir. Geniş bilgi için bkz., Merçil, Erdoğan, Selçuklularda Meslekler, *Osmanlı Öncesiyle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri, 9-10 Mayıs 2002; Bildiriler*, C. I, s. 2, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003.

[16] Ekinci, a.g.e., s. 19.

[17] Ekinci, a.g.e., s. 22; Ayrıntılı bilgi için bkz., Gülerman-Taştekil, a.g.e., s. 4.

yanında, müderrislerin, kadıların hatiplerin, hükümdar ile emirlerin de üye olarak bu teşkilâta girdikleri belirtilmiştir.[18]

Ahilik teşkilâtında esnaf ve sanatkârlara, iş yerlerinde yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisine göre mesleğin incelikleri öğretilmiş, akşamları ise Ahi konuk ağırlama ve toplantı yerlerinde ahlâkî ve terbiyevî bir eğitim uygulanmıştır. Böylece Türk esnaf ve sanatkârı arasında hem güçlü bir dayanışma ve yardımlaşma yaratılmış ve hem de yerli Bizans sanatkârlarıyla rekabet edebilecek bir ortam oluşturulmuştur. Kuşkusuz böyle bir sonuca ulaşılmasında Ahilikte, dinî esaslara, örf ve adetlere dayalı meslek içi ilişkilerin düzenlendiği usta-kalfa ve çırak üçgeni içerisinde karşılıklı sevgi ve saygının yanında mutlak otoritenin egemen olduğu bir anlayışın benimsenmiş olmasının etkisi büyüktür. Bu anlayış sayesinde, Ahi birliklerinin adeta çocuk ve gençleri her türlü kötü akımların etkisinden ve başıboşluktan kurtarıcı bir görev gerçekleştirdikleri söylenebilir.[19]

Ahilerin temel ilkelerinden birisi de "sır" saklamaktır. Bundan dolayı onların ilkeleri yazılı belgelere geçememiştir. Bu duruma bağlı olarak, Ahilikle ilgili değerlendirmeler, daha çok ahi olamayanların tahmin ve incelemelerine dayandırılmıştır. Buna göre Ahiliğin ilkelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- İnsan severlik,
- Gençliğin meselelerine çözüm arama,
- Eğitimin her zaman ön planda olması,
- Askerlik alanında eğitim faaliyetlerinin yapılması,
- Sosyal hizmetlerin sağlanması:

  a) İşyeri edindirilmesi ve araç-gerecin sağlanması,

[18] Çağatay, a.g.e., s. 139.
[19] Gülerman-Taştekil, a.g.e., s. 5.

b) İş kazaları, malûliyet, yaşlılık ve ölüm halleri ile yangın ve deprem gibi doğal afetlerde yardım ve desteğin sağlanması,

Ahi teşkilâtı bünyesinde Ahi Baba'ların, kethüdaların, yiğitbaşıların ve yaşlı ustaların sağladığı çeşitli imkânlardır.

- Gerçek bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla sağlanabileceğinin bilinmesi,

- Kamu hizmetlerinde devletin ulaşamadığı hizmetleri üstlenmek; özel teşebbüs ve mülkiyeti kabul etmek,

- Sermayenin atıl bırakılmaması, ekonomik hayatın sürekli canlı kalmasının sağlanması,

- "Orta sandıkları"nın var olması ve bu sandık uygulamasının kooperatifçiliği çağrıştırması. İngiliz araştırmacı John B. Higgins bu görüşü paylaşmaktadır.

- Ahiliğin bir nevi sendikacılık özelliğine sahip olması. Nitekim Franz Taeschner, Ahilik-sendikacılık ilişkisi üzerinde dururken, Alman sendikacılık felsefesi ve yönetim şeklinde Ahiliğin büyük ölçüde etkisinin olduğunu ifade etmiştir.[20]

İbn-i Batûta'ya göre, ahiler bir araya gelerek içlerinden birini önderliğe seçerler ve bir zaviye yaptırırlar.[21] Zaviyeler çok yönlü ihtiyaçlar göz önüne alınarak inşa edilmiştir. Gelip geçenler zaviyede konakladığında, bütün sosyal ihtiyaçlarını giderebildiği gibi, binek hayvanına bile istirahat yeri bulabilirlerdi.[22]

Üyelik

Teşkilata girmeyi arzu eden genç, bir aslî azaya müracaat eder. Kabulden önce çırak(tâlip), aza (matlûp) tarafından uzun bir süre tetkik ve takibe tabi tutulur. En ufak bir şüphede dahi talip, üye olarak kabul edilmezdi. Özellikle eşrafın çocukları çok sıkı bir denetimden geçirilirdi.

[20] Gülerman-Taştekil, a.g.e., ss. 5-9.
[21] Şeker, a.g.e., ss. 71-72.

Talibin ahlak ve terbiyesi hakkında yapılan incelemeler olumlu olursa, durum zaviyede görüşülür, uygun bulunursa bir törenle söz konusu kişi üyeliğe kabul edilirdi.[23] Bilfiil çalışan yamaklar, çıraklar, kalfalar ve ustalar teşkilatın "dâhilî", emeklilik, güçsüzlük, sakatlık ve hastalık... gibi sebeplerle çalışamayacak durumda olanlar ise "haricî" üyelerini oluştururdu.[24]

İktisâdi Teşkilâtlanma

Ahi birliklerinin en önemli özelliklerinden biri, bunların, Orta Sandığı, Esnaf Vakfı, Esnaf Kesesi veya Esnaf Sandığı denilen bir karşılıklı yardımlaşma ve sosyal güvenlik sandığına sahip olmalarıydı. Teşkilât bu yardım sandığı vasıtasıyla üyelerine sosyal güvenlik sağlar, onları tefecilerden korur ve hammadde temin ederdi.

Orta Sandığın Gelirleri

Her esnaf Bâb-ı Meşihatça tespit edilen bir yüzdeyi bu sandığa yatırırdı. Bundan başka, yamaklıktan çıraklığa, çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa yükselirken ödenen bir nevî terfi harçları, teşkilâta ait mülklerin gelirleri ve çeşitli bağışlar sandığın diğer gelir kaynaklarıydı.

Giderler

Birliğe ait mülklerin tamir masrafları, vergiler, görevlilerin maaşları, sosyal gayeli esnaf toplantılarının giderleri, fakirlere yapılan yardımlar, satın alınan mülklerin bedelleri sandıktan ödenirdi. Esnaftan maddî durumu iyi olmayanlara, sakatlara, güçsüzlere ve hastalara da bu sandıktan yardım yapılırdı. Bu açıdan Ahi Birlikleri aynı zamanda sosyal güvenlik teşkilâtı özelliğini taşıyordu. Bu sayede esnaf kendi geleceğini güven içinde görürdü.

Krediler

Yukarıda ifade edilen giderlerden sonra sandıkta para kalıyorsa, bu artan paradan esnafa kredi verilirdi. Böylece esnaf tefecilerin eline düş-

[22] Kara, Mustafa, *Tekkeler ve Zaviyeler*, s. 302, Dergah Yay., İstanbul, 1980.
[23] Ekinci, a.g.e., s. 25.
[24] Gürata, Mithat, *Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar*, s. 11, Tisa Matbaacılık, Ankara, 1975.

mekten kurtulurdu. Orta Sandıkları aynı zamanda birbirlerine de borç alıp verebiliyordu. Bu şekilde, yalnız aynı meslek grupları değil bütün sanatkârlar karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma içinde bulunurdu.

Esnafa lâzım olan hammadde teşkilât tarafından satın alınarak dağıtılırdı. Bu sayede karaborsa ve farklı fiyat oluşumlarının önüne geçilmiş olur ve esnaf, tüccarın insafına terk edilmezdi.[25]

Esnaf Şeyhi

Eski Türk geleneğinin önemli bir kültür kolu olan kağanın, halkını bir baba gibi gözetlemesi ilkesi, Ahilik içinde itibarı olan bir otoriteye dönüşmektedir.[26] Esnaf başkanı, bütün üyeleri bir baba şefkati ile koruyan meslekî, siyâsî, ahlakî ve dînî lideridir. Sistem içinde lidere duyulan itimat, Ahi Birliklerinin yönetim yapısının kurulmasında temel hareket noktasıdır.

Esnaf şeyhinin başlıca görevleri şöyle sıralanabilir:

- Esnafın meslekî meselelerini halletmek,
- Esnaf Orta Sandığı'nı idâre etmek,
- Birliğe ait binaların bakım ve onarımını yaptırmak, bunları kiraya vermek,
- Personelin maaşlarını ödemek, bunları işe almak veya işten atmak,
- Esnafın meslekî ve hususî davranışlarını takip etmek,
- Usta, kalfa, çırak ve yamakların törenlerini düzenlemek,
- İdâre kurulu toplantılarına katılmak, esnafı toplantıya çağırmak,
- Esnaf kolunu temsilen büyük meclis toplantılarına katılmak.

[25] Ekinci, a.g.e., ss. 26-27.
[26] Türkdoğan, Orhan, *Türkiye'nin Sanayileşmesi*, s. 641, Töre-Devlet Yay., Ankara, 1981.

Esnaf şeyhi, yaptığı her işten esnafa karşı sorumluydu. İdare kurulu istediği zaman esnaf orta sandığını kontrol edebilir, bu sayede esnaf şeyhinin malî yönden denetimi sağlanırdı. Esnaf şeyhlerinin işleri büyük meclis tarafından denetlenirdi.[27]

İdare Kurulu

Genellikle beş kişi tarafından oluşturulurdu. Esnaf şeyhi ile birlikte teşkilâtın ana karar organıydı. Üyelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Esnaf Kethüdası, idare kurulunun birinci üyesiydi, daha çok eğitim işlerinden sorumluydu. Onsuz toplantı yapılmazdı.

Yiğitbaşı, Esnafın yetiştirilmesi, esnaf arasındaki rütbelerin tespiti, esnafa hammadde dağıtımı, disiplin konuları ve disiplin cezalarının uygulanması, ustaların peştamal kuşanma törenleri ve orta sandığın idaresi konusunda esnaf şeyhinin yardımcısıydı.

İşçibaşı, daha ziyade teknik konularda yetişmiş kimseydi. İş kolunda çıkarılan mamullerin kontrol edilmesi, kalitesiz üretilen malların imhası ve standartların korunması ile ilgilenirdi.

Ehl-i Hıbre, idare kurulunun son iki üyesi bu adla anılırdı. Esnaf arasında, esnafla idare arasında veya idare kurulu içinde meydana gelen anlaşmazlıklara hakemlik ederlerdi.

İdare kurulu her ayın birinci ve üçüncü Cuma günleri teşkilât odasında, esnaf şeyhinin başkanlığında toplanırdı. On beş gün içindeki esnafla alakalı olayları anlatır, geçmiş toplantılarda alınan kararların uygulanmasını ve sonuçlarını açıklar. Lüzum gördüğü meseleleri görüşmeye açardı.[28]

Büyük Meclis

Esnaf teşkilâtlarının en yüksek ve en yetkili üst organıdır. Bir yerleşme birimindeki bütün esnaf şeyhlerinin toplanmasıyla meydana gelir-

[27] Ekinci, a.g.e., s. 28.
[28] Gürata, a.g.e., s. 104.

di. Bu meclis kendi içinden seçtiği ve adına "Ahi Baba Vekili" denen başkan tarafından yönetilirdi. Muhtelif esnaf arasında koordine ve dayanışma sağlayan büyük meclisin başlıca görevleri şu şekilde sıralanabilir:

- Esnaf şeyhlerinin esnafa karşı olan tutum ve davranışlarını takip etmek,
- Esnaf kolları idare kurullarının düzenli toplanıp toplanmadıklarını gözetlemek,
- Esnaf kolu idare kurullarınca verilen cezaları incelemek, uygun olanları onaylamak, uygulamaları denetlemek,
- Esnaf idare kurullarınca karara bağlanamayan veya esnaf şeyhleri tarafından meclise getirilen konuları incelemek, karara bağlamak,
- Esnaf şeyhlerinin yıllık hesaplarını incelemek, uygun olanlarını onaylamak, usulsüzlük var ise, bunlar hakkında gerekli işlemi yapmak,
- Hakkında şikâyet bulunan esnaf şeyhleri hakkında araştırma yapmak, bunların görevlerini kötüye kullanıp kullanmadıklarını incelemek, gerekirse suç işleyenlerin görevine son vermek,
- Esnaf ile ilgili konularda hükümet yetkilileriyle görüşüp meselelerin çözüme kavuşturulmasını sağlamak,
- Hükümet tarafından alınan kararların esnaf menfaatine uygun olup olmadığını araştırmak, esnaf adına hükümet yetkililerinden istekte bulunmak,
- Ahi Baba Vekilince görüşülmesi istenen konuları görüşüp karara bağlamak.

Büyük meclis her ayın en son Cuma gününde toplanır ve gündemindeki konuları görüşürdü.[29]

[29] Gürata, a.g.e., s. 105.

Denetim ve Ceza

Ahi Birlikleri'nde üyelerin, meslek ahlâkına uygun tutum ve davranışlar içinde olup olmadıkları, teşkilât idarecileri tarafından sıkı bir şekilde denetlenir, kaidelere aykırı hareket edenler, kendilerine ders ve etrafa ibret olacak şekilde cezalandırılırdı. Denetimi etkili kılmak için de bütün şikâyet kapıları herkese açık bırakılmıştı. Kurallara uymayan teşkilât üyeleri hakkında herkes dava açabilirdi.

Aynı meslekten olup başka bir esnaftan şikâyetçi olanlar davayı kendi yiğitbaşına açardı. Şikâyetçi olanlar esnaftan değilse, davayı şikâyetçi oldukları esnafın yiğitbaşısı nezdinde açarlardı.

Yiğitbaşı davayı önce yetki açısından inceler, kendini aşan bir husus görürse, karara bağlanmak üzere davayı esnaf şeyhine arz ederdi. Eğer davayı kendisi karara bağlayabilecekse, o zaman ustalar ve uslulardan oluşan "esnaf mahfeli" azasını toplar ve davayı onların huzurunda görürdü. Bazen bu mahfilde esnaf şeyhi ve ahi baba vekili de bulunabilir, yiğitbaşı müştereddit olduğu hususlarda onların görüşüne başvurabilirdi. Ancak bu durum hükmün temyiz edilmesine engel değildi.

Daha basit davalarda yiğitbaşı hükmünü anında verir ve cezayı hemen uygulardı. Bu durum daha çok yaptığı denetim gezileri esnasında söz konusu olurdu.

Yiğitbaşı tarafından verilen kararlara daha üst makamlar nezdinde itiraz edilebilirdi. Mahallî son itiraz mercii ahi baba vekiliydi.

Büyük meclis, Ahi Birlikleri'nde görevli idarecilerin denetimini üstlenirdi. Aynı meclis, esnaf şeyhlerinin yıllık hesaplarını denetler, onlar hakkındaki şikâyetleri incelerdi. Suçlu bulunanlar azledilirdi. Birlik idare kurullarında karara bağlanamayan şikâyetler de burada karara bağlanırdı.

Ahilikte ceza, esnafın kaidelere uyması için bir araç olarak düşünülmüş, çok ağır suçlar dışında aşağılayıcı cezalardan kaçınılmıştır. Bu

anlayışa uygun olarak, verilecek cezaların yıkıcı ve aşağılayıcı değil, daha çok barıştırıcı ve eğitici olmasına dikkat edilirdi.[30]

Eğitim Faaliyetleri

Ferdin hem dünya hem ahıreti ihmal etmeyecek bir seviyede yetişmesini isteyen ahi teşkilâtlarının eğitimden uzak durmaları elbette düşünülemez. Ahi Birliklerinin kendi gayelerine ve İslâm prensiplerine uygun olarak kurdukları ve geliştirdikleri eğitim sistemlerinin karakteristik özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

Bu eğitim sisteminde;

a) İnsan bir bütün olarak ele alınır, ona sadece meslekî bilgi değil, ahlâkî ve içtimâî bilgiler de birlikte verilir.

b) İş başında yapılan eğitim, iş dışında yapılan eğitimle bütünleşir.

c) Eğitim, ömür boyu süren bir süreçtir.

d) Köylere kadar varan geniş bir teşkilât kurulmuştur.

e) Sistem, ahilik prensiplerine uymayı taahhüt eden herkese açıktır.

f) Derslerin yetkili kişiler tarafından verilmesi esastır.

g) Eğitimden herkes ücretsiz olarak faydalanır.

Meslekî eğitim, iş başında, kalfalar ve ustalar tarafından verilirdi. Meslekî eğitimle umumî eğitimi ve sosyal hayatı bütünlük içerisinde ele alan Ahi Birlikleri'nde, bir gencin meslek hayatındaki ilk kademesi yamaklıktır. Yamaklık dönemi 10 yaşında başlardı. Esnaf yamaklarının ve çıraklarının ilk etapta okuma-yazmasına özel ihtimam gösterilirdi.[31]

Yamaklar meslekî eğitim görürken zaviyelerinde de dînî, ahlakî ve sosyal bilgileri alarak eğitimlerini bir bütünlük içinde devam ettirirlerdi.

[30] Ekinci, a.g.e., ss. 34-35.
[31] Gürata, a.g.e., s. 121.

Bu birliklere katılanlara öncelikle teşkilâtın adâb ve erkânı öğretilirdi. Bu eğitim Cumartesi günleri zaviyelerde verilirdi.

Yiğidi yiğitlikten, ahiyi ahilikten çıkaran davranışlar şunlardır:

Şarap içmek, zina yapmak, livata yapmak, gammazlık, dedikodu ve iftira etmek, münafıklık, gururlanmak, kibirlenmek, sert ve merhametsiz olmak, haset etmek, kin tutmak, affedici olmamak, sözünde durmamak, yalan söylemek, hıyanet etmek, emanete hıyanet etmek, kadınlara şehvetle bakmak, insanların ayıbını açığa çıkarmak, cimri olmak, gıybet etmek, hırsızlık yapmak... vs.

Zaviyelerde gençlere terbiye veren "emir"lerin yanında şehrin kadısı, müderrisler ve yetkili kişiler de ders verirlerdi. Burada talim ve terbiye yalnız kitapla olmazdı. Aklî ilimler medreselere bırakılıp sadece insan olma ülküsünü aşılamaya yarayan araçları kullanmakla yetiniyorlardı.

Zaviyelerde bulunan öğretmenlerin sayısı medreselere kıyasla fazlaydı. Zaviyelerde eğitim, ilâhîler ve oyunlar eşliğinde yapılırdı. Medreselerdeki uygulamanın aksine zaviyelerde hararetli tartışmalar, iç açıcı eğlenceler ve konuşmalar yapılır, bu sayede verilen mesajın zihinde daha kalıcı olması sağlanırdı. Zaviyelerin bu olumlu etkisi ile binlerce cahil esnaf arasında yaşları hayli ilerlemiş olduğu halde okuyup yazma öğrendikten sonra, eser yazacak duruma gelenler bile oluyordu.

İki sene ücretsiz yamaklık yapanlar törenle çıraklığa yükselirdi. Esnaf şeyhi çırağa nasihatte bulunarak haftalık ücretini tayin ederdi.

Çıraklık dönemi her meslekte değişik sürelerde olmakla beraber genelde 1001 gündü. Kuyumculuk gibi çok maharet isteyen işlerde bu süre 20 yıla kadar çıkabilirdi. Çırak ustasına itaat etmek ve ustası da ona mesleğin bütün inceliklerini ve hayatı boyunca gerekli olan bilgileri öğretmek zorundaydı. Bu süre zarfında ne usta çırağın haklarını yiyebiliyor, ne de çırak ustasını istismar edebiliyordu. Çıraklar kalfalığa yükselecek bir bilgiye ulaştığında, usta ve kalfasının yardımıyla geçireceği bir imtihanla kalfalığa yükseltilirdi.

Kalfalık dönemi bütün meslekler için üç yıldı. Kalfaların kılıç kullanmak, ata binmek, atıcılık öğrenmek gibi spor ve askerî eğitime tabi tutulmaları ihmal edilmezdi. Bunları başaran kimse, ustalık imtihanına katılırdı. Bu törende kalfa kendi sanatı ile ilgili ve kendi eli ile yaptığı bir eseri hazırlar, bunları ahi vekilinin başkanlık ettiği ustalar meclisine sunardı. Başarılı bulunduğunda kalfa ustalığa yükseltilirdi. Ahi Baba Vekili tarafından kulağına şu önemli sözler söylenirdi:

"Harama bakma, haram yeme, haram içme, sabırlı ve dayanıklı ol. Yalan söyleme. Büyüklerden önce söze başlama. Kimseyi kandırma. Kanaatkâr ol. Dünya malına tamah etme. Yanlış ölçme, eksik tartma. Kuvvetli ve üstün durumda iken affetmesini, hiddetli iken yumuşak davranmasını bil ve kendin muhtaç iken bile başkalarına verecek kadar cömert ol." [32]

Ahi Birliklerin Gelişmesi

Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra memleket dört bölüme ayrılmıştı, bu bölümlerin hiç birinde istikrar yoktu. Teşkilât tecrübesinden istifade eden Ahi Birlikleri, ortaya çıkan bu boşluğu doldurmuş, Akdağ'ın ifadesiyle, her şehir adeta ahi bir valinin idaresinde muhtar bir site olmuştu. Bu sayede hiç olmazsa şehirler, ahiler ve esnaf birliklerine dayanarak, beledî ve idarî yönden kendi kendine yeter hale gelmişlerdi.[33]

Anadolu'da kurulan beylikler, idarî üstünlük sağlamak için birbirleriyle kıyasıya mücadeleye tutuşurken Osmanlı Beyliği'nin Bizans'la uğraşması, Ahi Birlikleri'ni bu beyliğe yöneltti ve Osmanoğullarını fiili olarak destekledi. Anadolu'da güvenliği sağlamaya başlayan Ahi Birlikleri, Osmanlı'nın Bizans'la uğraşmasını bir hayli kolaylaştırıyordu. Osmanlı idarecilerinin ahiliğe yakınlıkları ve birçok yöneticinin ahi olmalarının da bu beyliği desteklemede önemli rolü vardı.

Ahilerin, Osmanlılar'ın kurulup gelişmesindeki rolü o derece büyük olmuştur ki, ilk askeri birlik yaya askerlerinin kıyafetleri bile ahilerin

---

[32] Ekinci, a.g.e., ss. 36-39; Gürata, a.g.e., s. 80.

[33] Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisâdî ve İctimaî Tarihi, C. I,* ss. 119-120, Cem Yay., İstanbul, 1974; Demir, Galip, Ahilik ve İktisadi Hayat, *Osmanlı Öncesiyle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri, 9-10 Mayıs 2002, Bildiriler,* C. I, s. 72, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003.

giyeceklerine benzetilmişti. I. Murat döneminde kurulan yeniçeri teşkilatının kıyafetinde Ahi başlığı kullanılıyordu.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XVIII.yüzyıla kadar Ahi Birlikleri gelişmiş ve Türk iktisâdî hayatında önemli bir rol oynamışlardır. Bu dönemde İstanbul'daki devlet büyüklerinden Anadolu'daki en fakir halkına kadar bütün ihtiyaçlar yerli malla karşılanıyordu.

Her ahi belirli kalite ve miktarda mal kullanır, belirli üretim tekniklerine bağlı kalarak mal üretir ve imal ettiği eşyayı belirli fiyata satardı. Aksine davrananlar derhal cezalandırılırdı. Meslek adap ve erkânın yitirilmesine sebep olacak şekilde, üretimin geliştirilmesi ve fazla kâr sağlama gayelerine itibar edilmezdi.

Sonuç olarak üretimde rekabet; daha fazla mal üretme şeklinde değil, daha mükemmel eser yapma şeklinde meydana gelmekteydi.[34] Dahası üretim, daha çok mal tüketmek için değil, ihtiyaç kadar mal üretmek içindi.

İstanbul'da Esnaf Loncalarına İlk Atıflar

Lonca teşkilâtının ortaya çıkışı Roma İmparatorluğu'nun kuruluş yıllarına kadar uzanır. Bizans dönemindeki loncaların Büyük Roma dönemindeki *collegia* denilen loncalara benzerlik göstermekle beraber zaman içinde farklı bir hüviyete girerek ekonomik ve ticari hayatın temelini teşkil ettiklerini kabul etmek gerekir.[35]

İstanbul'daki esnafa ilişkin ilk atıf XVI. yüzyılın başında II. Bayezid Kanunnamesi'nde gözükmektedir. Fetihten bu döneme kadar olan zaman diliminde esnaf loncalarıyla ilgili açık bir belge yoktur ve bunlara sadece ima yolu ile ulaşılabilmektedir. Hatta Franz Babinger, Fatih döneminde esnaf loncalarının hiç olmadığını savunacak kadar ileri gitmektedir. Fakat bu dönemde tabakçı esnafının hükümete karşı belli bir bağımsızlığı koruyabilmek için, padişah tarafından tanınan ayrıcalıklarla övündükleri bilinmektedir. Selçuklular ve İlk Osmanlılar döneminde

[34] Ekinci, a.g.e., ss. 47-48.

[35] Demirkent, Işın, XII.Yüzyıla Kadar Bizans'ta "Loncalar", *Osmanlı Öncesiyle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri, 9-10 Mayıs 2002, Bildiriler*, C. I, s. 61, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003.

Anadolu'da meslekî grupların varlığı aşikârdır ve bunların fetih sonrası faaliyetlerle irtibatsız olduğunu düşünmek mümkün değildir.

Fetih sonrası dağılan Bizans esnaf loncaları yerine, zaten mevcut olan Türk tipi esnaf lonca sistemi, özellikle dinî karakteristikleriyle, yerleştirilmiştir. Bu loncalar, Fatih tarafından kurulan yönetimin tamamlayıcılarıdır; bundan da ötesi, padişah geleneksel Bizans loncalarından geriye kalanları da kullanmıştır. Şu halde Fatih, Türklerin kendi yeniliklerini kente götürürken, kendilerinden önce var olanı da tamamen ortadan kaldırmamıştır. Fakat Rum loncaları Osmanlı tarzını benimsemek zorunda kalmışlar ve Türk loncalarıyla aynı biçimde örgütlenmişlerdir. Daha sonra başkente yerleşen Yahudi zanaatkârlar da aynı yolu takip ettiler.[36]

İstanbul'daki Loncaların Değerlendirilmesi

Esnaf loncalarının sayısı konusunda dayanabileceğimiz yegâne metin Evliya Çelebi tarafından bırakılan esnaf dökümüdür. IV.Murat'ın emriyle 1637'de İstanbul'da yapılan bina ve nüfus sayımından sonra ve Bağdat seferinden önce tertip edilen esnaf geçit törenini Evliya Çelebi şöyle tasvir etmektedir: "Ne kadar asker varsa o kadar dükkân sahibi vardı, hepsi eski kanun uyarınca başlarında dervişleri, şeyhleri, kethüdaları, ağaları, yiğitbaşıları, çavuşları olduğu halde Alay köşkünün dibinden geçtiler."

Evliya Çelebi'nin metni şunu da bildirmektedir: "...İstanbul'un dört kısmının kapladığı alandaki esnaf 57 grup meydana getirmekte ve bunlar 1100 lonca içermektedir..."

Gerçekten de Mantran tarafından Evliya Çelebi'nin metni boyunca yapılan titiz bir puantaj, fiili olarak 57 grup ve 1109 esnaf loncasını tespit etmektedir. Bu da Çelebi'nin verdiği sayının her hal-ü karda doğrulunu göstermektedir.

Buna karşılık çeşitli meslek gruplarına mensup üyelerin sayısı hakkında Evliya Çelebi'nin tahminlerini benimsemek güçtür. Verdiği rakamları topladığımızda, sanat erbabı kişilerin sayısı 260.000 kişiye ulaşmaktadır. Bu rakamın içine zikretmediği esnafın sayısı dahil değildir. Bu rakam,

[36] Mantran, a.g.e., ss. 328-329.

nüfusu dikkate aldığımızda çok büyük gözükmektedir. Diğer taraftan İstanbul'daki dükkân, atölye ve imalathanelere ilişkin verdiği rakamlar gerçeğe daha yakın gözükmektedir; fiilen 40.365 rakamına ulaşmaktadır ki, bu Paris Milli Kütüphane belgesinde verilen 32.150 rakamına yakın olmaktadır.[37]

Esnafın Yerel Önemi

Evliya Çelebi'nin saydığı liste boyunca aşikâr bir şekilde ortaya çıktığına göre, başkentin bütün erkek nüfusu zorunlu olarak bir loncaya kaydedilmektedir ve hiç kimse eğer çeşitli askeri birliklerden birine mensup değilse, bu zorunluluktan kaçamaz. Devlet memurlarının gözaltına sıkı sıkıya tabi kılınmış olan loncaların, nüfusun çeşitli unsurlarını el altında tutmaya izin vermesinden bağımsız olarak, bu loncalar aynı zamanda hükümet tarafından çıkartılan malî, ekonomik hatta toplumsal kararların uygulamalarını kolaylaştırmaya yaramaktadır.

Yerel hayat koşulları ferdin tek başına yaşamasına izin vermemektedir. Cemaate dayalı bir toplumsal düzen olarak İslamiyet'te bireycilik kavramı yoktur; dinî hayatın gerekleri insanı benzerleriyle dirsek teması halinde yaşamak zorunda bırakmaktadır. Cuma namazı bu durumun tipik örneklerindendir. Diğer yandan ekonomik örgütlenme, hükümet temsilcileri tarafından icra edilen denetim sürekliliği nedeniyle ferdin soyutlanmasını hemen hemen imkânsız kılmaktadır. Sözü edilen bu denetim ekonomik denetimdir; ama aynı zamanda da malî denetimdir. Azınlıklar da "millet" önderlerinin etrafında gruplanmak zorundadırlar. Müslüman, Hıristiyan veya Yahudi olsun, İstanbullu önce etnik veya dinî, sonra da meslekî bir "muhit"e ait olmaktadır ve onun için bu çerçevenin dışına çıkmak mümkün değildir. Azınlık veya Müslüman için bu çerçevede kalmak, muhtemel bir hükümet görevlisinin taşkınlıklarına engel olabileceği gibi, esnaf loncası ona ve Müslüman'a gündelik hayatını garantiye alacak imkânları sağlayan birincil aracı temsil etmekte ve onun sosyal çerçevesini çizmektedir.[38]

Çünkü, fiilen esnaf lonca gerçekten örgütlenmiş, yasalardan daha çok ilkeler üzerine inşa edilmiş ve hükümet tarafından tanınan yegâne

[37] Mantran, a.g.e., ss. 330-332.
[38] Mantran, a.g.e., ss. 334-335.

kentsel çerçevedir. İstanbullu bir esnaf loncası üyesi olarak meslekî bir birlikte bütünleşmiştir. Burada yalnızca aynı mesleği icra eden ve benzeri çalışma kurallarıyla pratik hayat koşullarına sahip olan bireylerle bir arada bulunmakla kalmamakta; ama bundan daha fazlası *farklı dinlerden olsalar bile, çok az farklarla aynı ihtiyaçlara ve aynı hayat ufuklarına sahip olan kimselerle bir arada olmaktadır.*

Kuşkusuz, bir esnaf loncasının bütün üyeleri aynı meslekî ve toplumsal düzeyde bulunmamaktadırlar. Bunun nedeni, lonca içindeki hiyerarşidir. Fakat üyelerin çoğunluğu için hayatî sorunlar ve bunların çözüm biçimleri aynıdır, çünkü bu sorunlar esas itibariyle ekonomik ve toplumsal niteliktedirler. Çünkü esnaf loncası siyasal bir teşkilât değildir. Şehir içinde devlet iktidarı tarafından sıkı sıkıya sınırlandırılmış ve ekonomik veya profesyonel sorunlara indirgenmiş bir rol oynayabilmektedir.

Esnaf loncası mensuplarının maddi çıkarlarını korumak için hükümet yetkilileriyle muhatap olan esnaf temsilcileri vardır. Her türden siyasal sorun dışlanmıştır.[39] Zaten devlet de buna müsaade etmiyordu. II. Mahmut, 2.7.1807'de Eyüp Kadılığına hitaben yayınladığı bir fermanda, berberler ve kahvehaneler gibi insanların toplandığı yerlerde siyaset yapmalarını yasaklamış ve aksi hareket edenlerin şiddetle cezalandırılmasını emretmiştir.[40]

Esnaf, genel siyasete değil de malî bir takım uygulamalara isyan etmiştir. Bu isyanların temelinde malî güçlükler yer almıştır. Azınlıkları temsil eden loncaların isyanına dair henüz bir bulgu yoktur. Neticede, bu olaylar dışında Osmanlı Devleti'nde ve özelde İstanbul'da esnaflar, cereyan eden olaylar karşısında oldukça sabit bir sükûnet gösterdiklerini kaydetmek gerekir. *Orta Çağ'da İslam beldelerinde varlığı bilinen az veya çok şiddetli çalkantılar içinde olan kentsel gruplaşmalarla bu esnaf loncaları arasında bir bağlantı yoktur.*

Devletin, kanunların katı uygulaması yoluyla esnaf loncalarını elinin altında tutmaya çalıştığı ve onları belli bir çerçevenin içinde tutmaya

---

[39] Mantran, a.g.e., s. 335.

[40] *İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Havâss-ı Refi'a Kadılığı*, nr. 15/345, Varak 11/b; Bayram, Selahattin, *Havâss-ı Refi'a Mahkemesi 345 Nolu Kadı Siciline Göre 1803-1813 Tarihlerinde Eyyüb Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, ss. 76-77, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995.

zorladığı bir gerçektir. Ancak lonca gruplaşmalarının devlet denetiminden başka nedenlerle bağlı olduğu inkâr edilemez. Bu örgütlenme farklı mesleklerin çıkarlarını savunma ihtiyaçlarına olduğu kadar; ister meslekî özden, isterse dinsel özden olsun az veya çok bilinçli dayanışma ihtiyacına da tekabül etmektedir. Bu dayanışma, dürüst olmayan rekabeti yok etmeyi sağlayan ve hammaddelerin veya kente dışardan getirilen ürünlerin adil dağılımı sayesinde farklı mesleklerin icra edilebilmesini gözeten ve aynı zamanda hükümetle anlaşma halinde fiyat kontrolüne izin veren kurallar sayesinde tezahür etmektedir. Bu dayanışma esnaf mensuplarına hastalık veya maddi güçlük durumlarında destek sağlamaya yönelik tedbirlerde de tezahür etmektedir.[41]

Siyasi ve Askeri Faktörlerin Önemi

Erken dönemde ahiliğin siyasi hayatta etkileri ve üstlendikleri askeri görevler gözden kaçmamaktadır. Devlet otoritesinin zayıflaması sonucunda ortaya çıkan toplumsal kargaşaya feraset sahibi ahilerin, teşkilat içindeki otoriteleri sayesinde el koyarak şehir yönetimini ele aldıklarını görmekteyiz. Böylece büyük ve yıkıcı toplumsal sarsıntıların ortaya çıkmasına imkân verilmeden eski yönetimden yeni yönetime geçiş zararsız ya da asgari hasarla sağlanmış olurdu.[42] Denebilir ki ahiler iktisadi olduğu kadar siyasi olarak da hep denge unsuru oldular.[43]

Öte yandan Selçuklular dönemindeki uygulamanın bir devamı olarak Osmanlı Devletinde de ordu sefere çıktığında kimi esnaf birliği askeri görevler üslenmekle yükümlüydü. Nitekim Halep kadısına gönderilen bir hükümde kasap, arpacı, ekmekçi, nalbant, bakkal, semerci, berber, aşçı... gibi "orducu esnafı"nın sefer esnasında orduya katıldığını görmekteyiz.[44] Orducu esnafı ordugâhta dükkân açıp ordunun değişik ihtiyaçlarını karşılamaktan sorumluydu. Sözü edilen faaliyetlerin finansmanı ordu akçesiyle sağlanırdı. Ordu akçesi esnaf birlikleri tarafından oluşturulan bir fondu.[45]

---

[41] Mantran, a.g.e., ss. 336-337.
[42] Gemici, Nurettin, "Ahilikten Günümüze Meslek Arayışları ve Sonuçları, Değerler Eğitimi Dergisi," C. VIII, S. 19, ss. 73-74, Haziran 2010.
[43] Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, s. 89, Dergah Yay., İstanbul, 2000.
[44] *BOA, Mühimme Defteri* 3, ss. 269-270, hüküm no 777, 779.
[45] Tabakoğlu, a.g.e., s. 285.

Dinî Faktörlerin Önemi

Evliya Çelebi Seyahatname'sinde, esnaf loncalarının sahip olduğu dükkân ve üye sayılarını vermenin yanında, genel olarak da loncanın *pîri*ni işaret etmektedir. Bu işaret sırasında bu pirin çoğunlukla Hz. Muhammed'in ashabı arasında yer aldığını göstermeye gayret sarf etmektedir. Hatta bazı esnaf loncaları bir peygamber veya Müslümanlar nezdinde saygıya sahip bir kimseyi pîr ittihaz etmişlerdir.[46] Buna göre bazı meslekların pirleri şöyledir:

Tüccarların pîri	Hz. Muhammed
Seyyahların pîri	Hz. İsa
Çobanların pîri	Hz Musa
Börekçilerin pîri	Varaka
Çifçilerin pîri	Hz. Adem
Saatçilerin pîri	Hz. Yûsuf
Çulhacıların pîri	Hz. İlyas
Berberlerin pîri	Selman-ı Farisî
Mimarların pîri	Muhammed İbn-i Ebûbekir
Kasapların pîri	Ebu'l-Muhcin
Bakkalların pîri	Adiyy İbn-i Abdillâh
Sakaların piri	Selmân-ı Kûfî
Hamamcıların pîri	Mansûr İbn-i Kasım-ı Bağdadî
Debbağların pîri	Ahi Evren

[46] Mantran, a.g.e., s. 337.

İğnecilerin pîri	Ebû'l-Kasım Mübarek
Nalbantların pîri	Ebû Süleymann İbn-i Kasım
Saraçların pîri	Bu'n-Nasr ibn-i Haşimiyyi el-Bağdadî
Boyacıların pîri	Ömer İbn-i Abdillah Es-Sebbah
Bardakçıların pîri	Abdulfahhar Medenî[47]

Müslümanların, İslam öncesi mühim simalardan meslek pirleri ittihaz etmeleri, onların iman esasları çerçevesinde geleneğe ne kadar bağlı olduklarını gösterir. Çünkü akide esasları Hz. Âdem'den beri aynıdır. Diğer yandan unutmayalım ki, Müslüman'ın bütün faaliyetleri, manevî olduğu kadar maddî faaliyetlerinin kökeni ve kıstası Hz. Muhammed'in söyledikleri ve yaptıklarıdır. Samimi Müslüman için her şey Kuran'dan ve peygamberin hareketlerinin yorumundan kaynaklanmaktadır. Bu durumda Osmanlı yazarı Evliya Çelebi'nin bir "pîri" zikrettiğinde, bunun niteliğinin bizzat peygamberden kaynaklandığını ve beline kuşak sardığını işaret etmeyi unutmadığını kaydedelim. Bu kuşak sarma (veya peştamal kuşanma) o pîrin bu niteliğinin tartışılmaz bir işareti olmaktadır.

Esnaf kabul törenleriyle, derviş tarikatlarındaki benzeri törenler arasında bir yakınlık vardır.[48] Aynı yakınlık örgütlenme biçiminde de kendini gösterir. Nitekim esnaf teşkilâtlarının dolayısıyla ahiliğin İhvan-ı Safa, Batınîlik, Karmatîlik, Haşişlik, Melâmîlik... gibi itikadî-felsefî ve tasavvufî akımlardan etkilendiği kabul edilmektedir.[49] İbadetler arasındaki özdeşliklerin ötesinde, iyice farkına varılması gereken husus, dinî kardeşlik örgütleriyle esnaf birliklerinin dinî önderlerinin yönetimi altında sıkı sıkıya birbirlerine bağlandıkları dönemin anılarıdır. Bu önderler aynı zamanda derviş, zanaatkâr ve tüccar olan çömezlerinin hem manevî hem de maddî faaliyetlerini eş güdümlüyordu. Ancak bu etki, fetihten sonra zayıflamaya başladı ve artık dinî tarikatların loncalar üzerindeki etkisinden bahsetmek imkân dahilinde değildir. Çünkü fütüvvet ve ahi teşkilâtları

[47] Gülerman-Taştekil, a.g.e., s. 10.
[48] Mantran, a.g.e., ss. 337-338.
[49] Çağatay, a.g.e., ss. 60-70.

döneminde olduğu gibi artık ortada bir devlet otoritesi boşluğu yoktur ve bu dinî teşkilâtlar uygulamada öncelikli rollerini kaybetmişlerdir.[50]

Daha sonraları merkezî hükümetin zayıflamasına rağmen, çeşitli dinî hareketler loncalar nezdindeki eski konumlarını yeniden kazanmışa benzemektedir. Esnaf loncalarının tarikatlarla bağlarını koruduklarını inkâr edilemez, fakat bu durum belki de dervişlerin duruma hâkim olmalarından çok, esnafın gelenekleri devam ettirmesinin sonucudur. Öte yandan, meslek mensupları arasında kâfirlerin varlığı, Müslüman dinî unsurların etkinliklerinin genişlemesine katkıda bulunmuştur. Gelenekleri çok belirgin olan esnaf loncaları için belli bir tarikata katılmanın kesin bir durum olduğu söylenebilir: Fatih Sultan Mehmet tarafından çok özel ayrıcalıklarla donatılmış deri tabakçıları(debbağ) ve eyerciler için durum buna benzemektedir. Bunlarda hiyerarşi içinde "ahi" gibi çok özel terimlerin kullanılması ve eski törenlerin uygulanması dinî partikülârizmle birlikte, lonca geleneklerinin muhafaza edildiğini göstermeye yöneliktir.

Diğer yandan, yeniçerilerin loncalara katıldıkları oranda bunu göstermek gerekmektedir. Çömezleri oldukları Bektaşiliğin etkisini yaymaya katkıda bulunmuş olmaları mümkündür. Mevlevîler ve Melâmîler gibi diğer tarikatların da meslek mensupları arasında çömez devşirdiklerini iyice görmek gerekir, fakat bu çömezlerin sayısı iyice sınırlı olmalıdır ve kabul edilenler genellikle esnaf önderleri arasından seçilmiş olmalıdır. Şiiliğin esnaf üzerindeki etkisine gelince, bu günkü verilerle bu etkiyi gün ışığına çıkarmak pek mümkün görünmemektedir. Bazı pirlerin daha çok Şiiler arasında saygı gören kimseler olmaları, deri tabakçıları ve eyerci gibi bazı esnafın Şiiliğe daha yatkın görünmeleri inkâr edilemez. Biz, İslâm dininin çeşitli anlayışları arasındaki çatışmanın özellikle İstanbul'da çok hafiflediğini ve sadece Bektaşiliğin belirli bir hiyerarşileşmiş karakteri koruyabildiğini düşünmekteyiz. Bektaşiliğin bu konumu da, Şiiliğe bağlı oluşundan ve üyelerini çok özel bir biçimde kabul etmesinden kaynaklanmaktadır.

Dinî tarikatların rolü ne olursa olsun, her şeyden önce fark edilmesi gereken, dini etkilerin esnaf loncalarında, tüccar ve zanaatkâr birliklerinin ahlâkî ilkelerini bir biçimde koşullandıran çok önemli olgular bütünü

[50] Mantran, a.g.e., s. 338.

halinde ortaya çıkmasıdır. Bu her şeyden önce, resmi yöneticileri arasında şeyhlerin ve duacıların varlığıyla belirlenmektedir. Daha sonra, çalışma yerlerinin yanında cami ve mescitlerin bulunması, hatta bazı esnafa has özel camilerin varlığı; ve nihayet kabul törenlerinde ve esnaf bayramlarında dinî uygulamalara ayrılmış pay, bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Şeylerin loncalara etkisi XVII. yüzyıla kadar azami derecede olduğu ve bu tarihten itibaren esnaf loncalarının yönetimi üzerinde artık din tarafından daha az belirlenen ama idarî ve uygulama sorunlarıyla daha fazla meşgul olan kişilerin ellerinde olduğu vurgulanmalıdır. Ancak hâlâ şeyh atanmaktadır, fakat artık bu, geleneğe saygıdan kaynaklanan bir işlem halindedir.

Fütüvvet sisteminin etkisinin önemli ölçüde azalması (hemen hemen tamamıyla terk edilmesi dememek için) sonuç olarak, şeyhlerin rolünün azalmasına yol açmıştır. Esnaf loncalarının dinî görüntüsü, idarî ve uygulamaya yönelik görüntü karşısında gerilemiştir. Eğer şeyh unvanı ve görevi hâlâ muhafaza edildiyse bu, bir yandan loncaların dinî geleneklere saygılarının ve diğer yandan da, lonca üyelerinin başlarında kabul törenlerini, bayramlarını ve manevî faaliyetlerini yönetmek üzere dinî nitelikli bir kişi bulunması konusundaki inkârı mümkün olmayan arzu veya kaygılarının ürünüdür. Ancak bu manevî dünyanın gelenekçi ve biçimci yapısı eski derin anlamının üstüne çıkmıştır.

Esnaf ile dinî tarikatları birbirlerine bağlayan ilişkilere dayalı olan duacı işlevi de benzeri bir değişim göstermiştir. Bunların etkilerindeki azalma, esası aynı esnaf mensubu olanların ortaklaşa ettikleri duayı tekrar ettirmeye dayalı yalnızca minik bir rol halini almıştır; bu dua, sabahları dükkânların açılmasından önce yapılmaktadır. Bunun dışında duacıların çalışma yerlerinin dışındaki camilerde ibadet sırasında dua okumaları da mümkündür. Duacının özellikle ustalığa yükselme törenlerinde geleneksel, ama ikincil bir rol oynadığı bir kaç esnaf loncasının dışında, bu işlev bütün etkisini kaybetmişe ve dinî geleneğe tanınan bir şükran kalıntısı derekesine inmişe benzemektedir.

Padişahın önünde yapılan törensel alaylarda, şeyhler ve duacılar esnaf arasında itibarlı bir yere sahiptiler ve bunlar esnaf gruplarının ön-

derlerinin yanında veya en azından bunların şefleriyle birlikte yürümekteydiler. Şeyh ve duacılar ayrıca Ramazan ayında Eyüp Sultan Camii'ndeki büyük dualarda ve çeşitli nedenlerle başka camilerde okutulan mevlitlerde de bu öncelikli yeri korumaktaydılar. Şeyh ve duacılar ayrıca Kâğıthane deresi ve civarında kutlanan büyük esnaf bayramlarında da yer almaktaydılar. Bu bayramlar başlangıçta dinî nitelikli iken, zamanla bütün dinsel özelliklerini kaybetmişler ve esnaf faaliyetlerinin bir tezahürü haline gelmiştir.

Aynı şekilde, Orta Çağda büyük bir öneme sahip ve dinî unsurların çok ağır bastığı esnaf loncalarına kabul törenleri artık geleneksel törenler olmaktan öteye gidememektedir. Bunun temel nedeni, İstanbul esnafı arasında da gayrimüslim esnafın bulunmasıdır. Tamamen Müslümanlardan oluşan esnaf loncalarında bu törenler daha iyi korunmuştur; ama esas anlamlarından da çok şey kaybetmişlerdir. Artık söz konusu olan din konusunda daha iyi eğitilmiş, dini savunmak ve onun ilkelerini uygulamak üzere daha mücehhez insanların yükseltilmeleri olmayıp, daha nitelikli kalfaların yükseltilmeleri olmaktadır. Tören ise bir kabul töreninden çok bir atama töreni haline dönüşmüştür.[51]

Esnaf loncalarında özellikle XVII. yüzyılda güçlenen bir cins laikleşmesine tanık olunmaktadır. Bu durum Osmanlıların İslâmiyet'e karşı genel tavırlarının bir tür yansımasından başka bir şey değildir: Din uygulanmaya devam etmektedir, ama artık Selçuklular veya Osmanlı öncesi gazilerin tutkularıyla değil. Artık yerleşen daha çok bir konformizm(uymacılık)dır ve bu durum esnaf loncaları alanında olduğu kadar, birçok alanda görülmektedir. Bunun anlamı gayrimüslimlere yaklaşılmaya başlandığı veya onların faaliyet alanlarının sınırlanmasından vazgeçildiği değildir; tersine olmuştur, çünkü belgeler boyunca iyice görüldüğü üzere Müslümanlar bazı loncaların komuta kademesinde bulunan Rum ve Yahudileri saf dışı bırakmaya veya en azından onları sınırlandırmaya maksimum derecede uğraşmaktadırlar. Fakat bu durumda dinî bir mücadeleden çok, Osmanlı yönetiminin İstanbul'daki siyasetinin bir yansımasını görmek gerekmektedir. Osmanlı siyasetine göre, İstanbul Türklerin gayrimüslim uyruklar ve yabancılar üzerinde esas olarak üstünlük ve otoritelerini açığa çıkartmalarının uygun görüldüğü bir kenttir. Bunlar

[51] Mantran, a.g.e., ss. 338-342.

küçük yerelleşmiş mücadeleler olarak kalmaktadırlar ve büyük sonuçlara yol açmaktadırlar, çünkü bazı memurların görevlerini ihmal etmeleri azınlıkların hilebazlık ve kurnazlıkları ile yabancıların kaynaklarıyla birleştiğinde, esnaf loncalarının ekonomik yapılarında derin değişmelere yol açmaktadırlar. *Bizim kanımıza göre, dinî duygudaki dönüşüm daha açık, daha belirgindir ve Osmanlıların batı dünyasındaki olağanüstü yayılmalarının kökeninde yer alan saldırgan zihniyetin kaybolmasının görüntülerinden birini meydana getirmektedir.*

Ancak, bu arada esnaf loncalarının eski geleneklerine karşı daha derin bir saygıyı korudukları görülmektedir, örneğin deri tabakçılar, eyerciler, pehlivanlar gibi. Bunlar zaten tamamen Müslümanlardan meydana gelen ve Fatih Sultan Mehmet tarafından ayrıcalıklarla donatılmış ve bu ayrıcalıkları muhafaza etmek isteyen esnaf loncalarıdır.[52] Fakat burada da geleneğin yaşamaya devam ettiğini ve yıllar boyunca bunun zayıfladığını hatırlatmak gerekir. Bu cinsten esnaf loncalarının dinî bir ortam olmaktan çok, toplumsal bir ortam meydana getirdikleri söylenebilir.

Nihaî olarak, kesin unsurların çok ender olmasına rağmen Türk esnaf loncalarını Orta Çağ'da harekete geçiren dinî zihniyetin, hemen hemen tamamen kaybolduğunu ve İstanbul'da bunların az veya çok konformist(uymacı) nitelikteki ayin uygulamalarına yönelik bir tortusundan başka bir şeyin kalmadığı sonucuna varılabilir. Dinî zihniyetin yerine meslekî bir zihniyet geçmiştir ve bu da İstanbul esnaf loncalarına daha pratik, hatta akılcı bir nitelik vermeye yönelmiştir ve loncaların teşkilâtlanmasında kendini ortaya koymaktadır.[53]

---

[52] Mantran, **a.g.e.**, ss. 342-243; Söz konusu olan esnaf loncasına eleman alınmasında olduğu kadar iş ve otorite ayrıcalıklarıdır da. Böylece deri tabakçıları ve güreşçiler bir "sığınma hakkı" ından yararlanmaktadırlar. Onların yanına kaçan her türden suçlu, zabıta güçlerinin şimşeklerinden kurtulmaktadır; fakat esnaf loncası üyeleri, sonradan bu kişilerin gelecekteki kaderi üzerinde karar vermektedirler, yani onu ya belli bir "gözlem" devresinden sonra araların a almakta veya onu bir cins köle haline getirmektedir. Deri tabakçılarının da tabaklayacakları veya işleyecekleri ham ve tabaklanmış derilerin tahsisinde ayrıcalıkları vardır. Evliya Çelebi'nin bu konuda deri tabakçılarının gerçek birer haydutmuş gibi anlattığı bir pasaj için bkz., Zillioğlu, Mehmet, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C. I-II, s.524, Üçdal Yay., İst., 1986) ve çeşitli arşiv belgeleri için bkz. (*BOA, Mühimme Defteri 85*, s. 214. no 491; s. 246. no 577; *BOA, Mühimme Defteri 93*, ss. 38, 43, hüküm no 270, 122; *BOA, Mühimme Defteri 120*, ss. 1-2, hüküm no 2-3.

[53] Mantran, **a.g.e.**, s. 243.

Esnaf Nizamnameleri

Esnaf grubuna dahil olanların uyacağı ve uygulayacağı nizamlar vardı. Esnaf arasında geçerli olan ilk nizam, aynen veya bazı değişiklerle onaylanarak çoğunlukla kadı, bazen da doğrudan sadrazam tarafından yapılan tespit ve onay üzerine Divan-ı Hümayun kalemlerinden birine kaydedilir ve söz konusu nizamı ihtiva eden ferman esnafa verilirdi. Böylece nizam resmi bir hüviyet kazanırdı. Teşkilâtlanma açısından bu son merhaleye her esnaf birliğinin ulaşabilme imkânı yoktu. Ancak başka bir esnaf birliğinin tekelinde olmayan bir meslek alanında teşkilâtlanmak mümkündü. Bir esnaf grubunun teşkilâtlı bir esnaf birliği haline gelebilmesi için atacağı ilk adım belirli bir nizama sahip olmaktı.[54] Bu grubun üretim faaliyetinde bulunabilmesi, faaliyet gösterdiği mekânda aynı üretimi yapan, aynı tekel haklarını daha önce elde etmiş başka bir esnaf birliğinin olmamasına bağlıydı.[55] Eğer bir esnaf grubu başka bir esnaf birliğinin tekelinde olan alanda teşkilatlanmak için faaliyetlere başlamışsa o alanda tekel hakkına sahip esnaf birliği derhal kadıya veya doğrudan Divan-ı Hümayun'a[56] başvurarak kendi tekeline müdahale eden esnaf grubunun faaliyetten menedilmesini isteyebilir ve haklı görülmesi durumunda müdahale yoluyla faaliyeti durdurularak grup dağıtılırdı.[57] Bazen haksız bir şekilde faaliyetine son verilen esnaf grubu olabiliyordu. Bu durumda olan esnaf, haklılığını devlet nezdinde ispatladıktan sonra yeni beratla faaliyetine yeniden izin verilirdi.[58]

Esnaf grubunun teşkili ortaklaşa bir faaliyetle oluyor ve bir nizam ortaya konuyordu. Bu nizamda grubun otoritesinin belirlenmiş olması gerekiyordu. Yeni kurulan bazı esnaf grupları faaliyet göstermeye başladıkları alanda geleneksel olarak uygulanan nizamı devam ettirme eğilimindeydiler. Fakat geleneksel nizamın birlik içinde düzeni sağlamasının mümkün olması durumunda otoritenin hiyerarşik olarak belirlenmesi ihtiyacı ortaya çıkıyordu. Bu ihtiyaca cevap vermek için esnaf otoriteyi

---

[54] Kal'a, **a.g.e.**, s. 167.

[55] *İŞSA, Havâss-ı Refi'a Kadılığı*, nr. 15/345, Varak 51/a; Bayram, **A.g.t.**, ss. 195-196.

[56] Bu konuyla ilgili bir çok hüküm örnekleri için bkz., Tabakoğlu, Ahmet ve Diğerleri, (Editör, Ahmet Kala), *İstanbul Ahkam Defterleri İstanbul Esnaf Tarihi I-II(1764-1793*, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1998. Gedik ihlallerinin artması sonucunda esnaf mevcut hükümle yetinmiyor, ilgili makama başvurarak hükmün yenilenmesini talep ediyor. Örnek hükümler için bkz., Tabakoğlu, **A.g.e.**, C. I, ss. 128-129; Bayram, **A.g.t.**, ss. 195-196.

[57] Kal'a, **a.g.m.**, s. 427.

[58] *İŞSA, Havâss-ı Refi'a Kadılığı*, Nr. 15/345, Varak 38/b; Bayram, **A.g.t.**, s. 155-156.

elinde bulunduracak kethüdayı ya kendi seçiyor ya da kadı veya Divan-ı Hümayun'a başvurarak tayin edilmesini istiyordu.[59]

Esnaf grubunun teşkiliyle ilgili bu ilk nizama resmi olmayan esnaf nizamı denebilir. Bu safhada esnaf grubu kendi nizamı ve otoritesinin denetimi çerçevesinde faaliyet gösterse bile henüz bu faaliyetinin devletçe onaylandığına dair bir işaret yoktu. Ayrıca birliğin faaliyet göstermesi için devletten onaylanması gerekmiyordu. Diğer taraftan esnafın seçtiği kethüdayı onaylamak kadının görevleri arasındaydı. Kethüdayı seçmek, seçilmiş bir kethüdayı haklı bir sebeple değiştirmek veya devletçe kendilerine kethüda tayin edilmesini istemek tamamıyla esnaf grubunun yetkisinde olup kadının, esnafın istemediği bir kimseyi kethüda tayin etmesi mümkün değildir. Kethüdanın kadı tarafından onaylanması ve esnaf grubuna berat verilmesiyle faaliyet meşruiyet kazanmış oluyordu. Kethüda olabilmek için berat almak gerekmiyordu. Birliğin yönetim kurulunu oluşturan kethüda, yiğitbaşı ve diğer görevliler serbestçe seçiliyordu.[60] Bununla birlikte beratlı kethüda tayininin esnaf grubu için önemi, esnaf birliğinin devlet güvencesi altına alınmış olmasıdır. Resmi olmayan esnaf nizamı artık yarı resmi esnaf nizamına dönüşmüş demektir.

Birlik içi düzeni sağlayan yarı resmi esnaf nizamları esnaf birliğinin cari nizamına uymasını teminde yetersiz kalabiliyordu. Bu yetersizliğin giderilmesi için cari nizamın Divan-ı Hümayun kalemlerinden birine veya kadı siciline kaydettirilmesi yönünde çaba gösteriliyor, böylece nizamlara resmi bir mahiyet kazandırılıyordu. Öte yandan bu yolla esnafın üretim faaliyetleriyle devletin ekonomik politikaları arasında bir koordinasyon sağlanmış oluyordu. Nizamın onaylanmasından sonra esnaf birliğine ferman, berat veya hüccet şeklinde resmî bir belge veriliyordu. Onaylı resmî nitelik kazanan nizamlarda birliğe verilen imtiyazlar ve temel kurallar yer almaktaydı. Bu kurallar her esnaf birliği için az çok farklı olmakla beraber genel olarak mesleğe ait üretme hakkının kimlere ve nasıl verildiği, hammaddenin temini ve tevzii ile belirli mal ve hizmetleri üretme ve satma tekelleriyle ilgiliydi.[61]

[59] Özkaya, Yücel, *XVIII. yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, s. 209-222. KBY., Ankara, 1985; *İŞSA, İstanbul Kadılığı*, Nr. 24, Varak 16/b.

[60] Kal'a, **a.g.m.**, s. 427(*İŞSA, İstanbul Kadılığı*, Nr. 65, Varak, 16/b).

Esnaf Gedikleri

Tekel ve imtiyaz anlamına gelen gedik, sahiplerinin işleyeceği işi başkalarının işleyememesi ve satacağı şeyi başkalarının satmaması koşulu ile hükümet tarafından verilen senedin içindeki hükümlerin kullanılması ve yürütülmesidir. Resmi terim olarak gedik kelimesine ülkemizde 1727 yılında rastlanır. Ama gediğin tekelci karakteri çok daha öncesine dayanır. Bu anlamda tespit edilebilen en eski gedik; 1653'te Silivri'deki fırıncı esnafına verilen dükkân gediği ile 1659'da İstanbul'da camcı esnafına verilen gediklerdir.[62]

Gedik biçiminde esnaflık ve sanatkârlık 1860 yılına dek sürmüştür. O zamanlar, bir sanat ve ticaretle kaç kişi uğraşır ve içinde çalışılan dükkân, mağaza, atölye vb. ne kadar yer varsa, bir zorunluluk ortaya çıkmadıkça bulunandan çok, ya da eksik olmaması tekelci kuralı, gerek esnafça ve gerek hükümetçe korunmaktadır.[63] Bu yüzden bir kişi çıraklıktan ve kalfalıktan yetişip de boşalan ya da gerçek gereklilik üzerine yeniden açılan bir ustalık yerine geçmedikçe, yani gedik sahibi olmadıkça dükkân açıp sanat veya ticaret yapamazdı.[64] Ancak ellerinde imtiyaz fermanları olan kişiler sanat veya ticaret yapabilirlerdi. Bu fermanlar, esnafın sayılarının artırılıp eksiltilmemesi, mülk sahiplerinin eski kiralarını artırmaması, gediği olmayanların sanat ve ticaret yapmaması, boşalan gedikler esnafının çırak ve kalfalarına verilmesi, dışarıdan esnaflığa kimse kabul edilmeyip çıraklıktan ve kalfalıktan yetiştirilmesi hükümlerini kapsar. Özet olarak gedik, sanat ve ticaret ile uğraşabilme yetkisidir. Gediklere ait izin, devir vb. şeylerde hükümet yetkilidir. Ahilikte, ahi kurulları yetkilidir.[65]

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren esnaf, kendisine verilen tekel haklarından istifade ederek piyasa fiyatlarını kendi kontrolleri altına almış ve fiyatları yükseltmeye başlamıştır. Dışa kapanarak artık iktisâdi hayata zarar vermeye başlayan esnaf tekellerinin fiyatları, belirlenen narhların üstüne çıkmıştır. Esnaf sistemini bozucu yöndeki bu gelişmeleri yakından takip eden devlet, fiyat yükselişlerinin sebebinin esnaf tekelleri

---

61 Kal'a, a.g.m., s. 427(*İŞSA, İstanbul Kadılığı*, Nr. 135, Varak, 62/b).

62 Kal'a, a.g.e., ss. 57-58.

63 Kal'a, a.g.e., s. 222.

64 Kal'a, a.g.e., ss. 51-52; Orhan Koçak, *Osmanlı Devletinde Çalışma Hayatı*, s. 8 (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Yüksek Lisans Semineri); Tabakoğlu, a.g.e., muhtelif hükümler.

olduğu sonucuna vardığından 1764'de III. Selim, bir ferman yayınlayarak zaruri gıda maddeleri dışındaki esnaf tekellerini lağvetmiştir.

Devlet talebi karşılayabilecek miktarda ve kalitede uygun fiyatla üretim yapılmasını sağlamak amacıyla esnaf birliklerine çeşitli tekel haklarını vermiştir. Bunlar mutlak anlamda verilmiş bir tekel olmayıp hem tüketici hem de üreticiye fayda sağlamaması durumunda derhal lağvediliyordu. Şeriye sicilleri bu tip örneklerle doludur.

Esnaf birliklerine tanınan tekellerden gıda maddeleri dışındakilerin III. Selim devrinde kaldırılmaya başlanmasının ardından II. Mahmut döneminde gıda maddeleri ile ilgili hammadde ve ürün temini tekellerinin bakkallardan başlanarak kaldırılmasına hız verilmiştir.[66] Sanat ve ticaretteki tekel usulleri 17 Haziran 1861'de Abdülmecit'in fermanıyla tamamen kaldırılmıştır.[67] 1913'te bütün sınırlamalar ve dolayısıyla gedik usulü tamamen kaldırıldı. 1924'te de esnaf birlikleri resmen tarihe karıştı. Kaldırılan esnaf birliklerinin yerini Odalar, Esnaf ve Sanatkâr Dernekleri, İşçi ve İşveren Sendikaları almıştır.[68]

İlk Toplu Sözleşme

Dünyada ilk toplu sözleşmenin Osmanlı Devleti'nde imzalandığını söylemeliyiz. Sınıfsız, imtiyazsız bir toplum ortaya çıkarmak için her türlü tedbiri alan Osmanlı yönetimi, birçok konuda olduğu gibi toplu iş sözleşmesi konusunda da dünyaya öncülük etmiştir. Kütahya Şeriye Mahkemesi Sicilleri arasında rastlanan bir belgede, 1776 yılında fincan imalat eden 24 iş yeri ile işçiler arasında imzalanan toplu iş sözleşmesinin hükümleri yer almaktadır. Belgeye göre, Müderris Muhyazade Muhidddin Efendi, İbrahim Çavuş, Abdulkadir Çavuş ve Salih Çavuş hakemliğinde imzalanan toplu iş sözleşmesi, Kütahya Kadısı Ahmet Efendi'nin onayı ile yürürlüğe girmiştir. Metinde ustaların, kalfaların, kalfa yardımcılarının ve vasıfsız işçilerin her gün belirli sayıda fincan imal etmeleri karşılığında

[65] Koçak, **a.g.s.**, s. 8.
[66] Kal'a, **a.g.m.**, ss. 427-429.
[67] Koçar, **a.g.s.**
[68] Tabakoğlu, **a.g.e.**, s 288.

alacakları ücret tespit edilmiş, sözleşme hükümlerine uymayan tarafların cezalandırılacakları, hatta ağır hapis cezası verileceği belirlenmiştir.[69]

Türk toplum yapısı ferdiyetçi (individüalist) olmaktan ziyade dayanışmacı (kolektivist) bir yapıyı ortaya koyar. Toplumun maddî-manevî değerleri birbirinden soyutlanmış değil, aksine bütünleşmiştir. Komşuluk ilişkileri, yardımlaşma, toplumsal tabakalar arasındaki gözetim ve dengeleyici kültürel kodlar yanında, ekonomik yapıyı bir uyum içinde ayakta tutan *Ahilik* teşkilâtı ve onu temsil eden *esnaf ideolojisi, vakıflar düzeni* Türk toplumunun tarihî gelişimi, inanç ve değerler düzeninin dinamiklerini oluşturur.

Batılılaşma, özellikle Türk aydınının bir *westtoksikasyona* maruz kalması, bütün bu değerleri erozyona uğratmıştır. Tabakalar arası eşitliği gözeten dayanışmacı toplum yapısı, dışarıdan ithal edilen ideolojiler yoluyla *"sınıflar çatışmasına" dönüştürülmüş*, bu süreç de diyalektik materyalizm sempatizanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Oysa Japonya'nın kalkınmasında millî birlik duygusu, bir *Yamato* geleneği önemli bir rol oynamıştır.[70]

Sonuç

Selçuklu ve Osmanlı toplum yapısı dayanışmacı bir özelliğe sahiptir. Toplumun maddî-manevî değerleri birbiriyle bütünleşiktir. Komşuluk ilişkileri daha çok yardımlaşma esasına dayanmakta, sınıflar arasında var olan dini, sosyal ve kültürel ilişkiler belli bir denetim ve gözetim mekanizmasıyla dengede tutulmaktadır. Öte yandan *Ahilik* teşkilâtı, *Esnaf loncaları ve Vakıflar* ekonomik yapıyı bir ahenk içinde ayakta tutmaktadır.

Başlangıçta dini-tasavvufi karakterleriyle sosyal ve ekonomik düzenin işleyişinde önemli görevler üstlenen fütüvvet ve ahilik kurumları, Osmanlı Devleti'nde dini ve tasavvufi etkilerini yavaş yavaş yitirerek yerlerini esnaf loncalarına bıraktı. Esnaf loncaları bir taraftan kendi içlerinde örgütlenerek faaliyet alanlarında tekelleştiler, diğer taraftan da fiili durumlarını yasal düzenlemelerle daha da perçinlediler.

---

[69] Koçar, a.g.s.
[70] Türkdoğan, Orhan, "Toplumsal Uzlaşmanın Temel Yapısı, Zaman Gazetesi," 12.5.1996.

Esnafın yasal düzenlemelerle elde ettiği tekel haklarının zamanla toplum menfaatinin aleyhine gelişmeye başladığı görülmüş ve esnafın ilgili tekel hakları peyder pey kaldırılmaya başlanmıştır.

1924'te tamamen kaldırılan esnaf birliklerinin yerine ikame edilen yeni kurumların ahilik ve esnaf kültürüne dayalı, ahlaklılık, kanaatkârlık, servet ve mülkiyetin tabana yaygınlaştırılması... gibi ilkeleri benimsediğini ileri sürmek mümkün gözükmemektedir.

Özetle sosyal diyalogun sağlıklı bir biçimde işleyebilmesi için her şeyden önce insanî ilişkilerin temelinde yatan yapısal faktörlere yeniden dönmemiz, iktisâdi-kültür değerlerimizle ve tarihî mirasımızla barışık duruma gelmemizle mümkün olur.

Kaynakça

Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisâdî ve İçtimaî Tarihi, C. I, Cem Yay. İstanbul, 1974.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme Defteri 3, s.269, 270, 209.

----------, 85, s. 214, 246.

----------, 93, s. 38, 43.

----------, 120, s. 1–2

Bayram, Mikail, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya, 1991.

Bayram, Selahattin, Havâss-ı Refî'a Mahkemesi 345 Nolu Kadı Siciline Göre 1803–1813 Tarihlerinde Eyyüb Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995.

Çadırcı, Musa, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.

Çağatay, Neşet, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1981.

Ekinci, Yusuf, Ahilik ve Meslek Eğitimi, M.E.B., İstanbul, 1990.

Demir, Galip, Ahilik ve İktisadi Hayat, *Osmanlı Öncesiyle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri, 9-10 Mayıs 2002, Bildiriler*, C. I, ss. 71-77, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, "Globus" Dünya Basımevi, İstanbul, 2003.

Demirkent, Işın, XII.Yüzyıla Kadar Bizans'ta "Loncalar", *Osmanlı Öncesiyle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri, 9-10 Mayıs 2002, Bildiriler*, C. I, ss. 61-70, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, "Globus" Dünya Basımevi, İstanbul, 2003.

Gemici, Nurettin, Ahilikten Günümüze Meslek Arayışları ve Sonuçları, Değerler Eğitimi Dergisi, C. VIII, S. 19, Haziran, 2010.

Gülerman, Adnan – Taştekil, Sevda, Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

Gürata, Mithat, Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar, Tisa Matbaacılık, Ankara, 1975.

İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Havâss-ı Refi'a Kadılığı, Nr. 15/345, Varak 11/b.

----------, İstanbul Kadılığı, Nr. 24, Varak 16/b.

----------, İstanbul Kadılığı, Nr. 65, Varak, 16/b.

----------, İstanbul Kadılığı, Nr. 135, Varak, 62/b).

Kal'a, Ahmet, İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları-I, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1998.

----------, Esnaf Maddesi, Diyânet İslâm Ansiklopedisi, C. XI, İstanbul, 1995.

Kara, Mustafa, Tekkeler ve Zaviyeler, Dergah Yay., İstanbul, 1980.

Koçak, Orhan, Osmanlı Devletinde Çalışma Hayatı, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Yüksek Lisans Semineri).

Küçükdağ, Yusuf, Anadolu Selçuklu Devletinde Ahi Teşkilâtı, *Osmanlı Öncesiyle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri, 9-10 Mayıs 2002, Bildiriler*, C. I, ss. 79-87, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, "Globus" Dünya Basımevi, İstanbul, 2003.

Mantran, Robert, 19. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay- Enver Özcan, T.T.K., İstanbul, 1990.

Merçil, Erdoğan, Selçuklularda Meslekler, *Osmanlı Öncesiyle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri, 9-10 Mayıs 2002, Bildiriler*, C. I, ss. 1-7, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, "Globus" Dünya Basımevi, İstanbul, 2003.

Özkaya, Yücel, XVIII. yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, KBY., Ankara, 1985.

Şeker, Mehmet, İbn-i Batûta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisâdi Hayatı İle Ahilik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

Tabakoğlu, Ahmet, Türk İktisat Tarihi, Dergah Yay., İstanbul, 2000.

Tabakoğlu, Ahmet ve Diğerleri, (Editör: Ahmet Kala), İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul Esnaf Tarihi I-II (1764–1793), İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1998.

Türkdoğan, Orhan, Türkiye'nin Sanayileşmesi, Töre-Devlet Yay., Ankara, 1981.

----------, Toplumsal Uzlaşmanın Temel Yapısı, Zaman Gazetesi, 12.5.1996.

Sâmî, Şemseddin, Kâmûs-i Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.

Zillioğlu, Mehmet, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. I-II, Üçdal Yay., İstanbul, 1986.